

KRITIKA

MŰELŐDÉSPOLITIKAI ÉS KRITIKAI LAF

Sütő András:

Csillag a máglyán

Magávalragadó, elbűvölő színházi este. Azok közé az alkalmak közé tartozik, amelyeket valószínűleg sokáig nem fogunk elfelejteni. Mert ritka találkozásoknak vagyunk a tanúi: nem jelentéktelen szövegre épülő színházi teljesítménynek tapsolunk, s nem érdekes írói szövegnek, mely a hézagos megvalósításon is áttűr, és elismerést kér, hanem író és színházi szöveg és játék, írói látomás és színpadi megvalósítás ritka szerencsés, öröndetes találkozásának.

A vezérszerep persze az íróé. Sütő András szinte első írói mozdulatával magától értetődő természetességgel foglalta el a helyét a magyar irodalom élvonalában; első színműírói kísérlete is megmutatta, hogy nagy drámái erősebbek benne, mely a legjobbakat ígéri. Ennek az ígéretnak a bevétele a *Csillag a máglyán*. Látványos „szabályos” történelmi tragédia ez. Kálvín János és Szervét Mihály barátsága, küzdelme a lélek szabadságáért és a lelkek meghódításáért, mely végül is arra vezetett, hogy a hatalomra jutott máglyára küldötte a tőle eltérő úton üdvözülni akarót. De a „szabályt” e század, sőt e század második fele írta az író elé: nem érdekes-érzelmes történetet; akar mondani a múlttól, lelkesültől, okulásul, mint a múlt századi történelmi drámáinkról közül akárhányan, hanem a múltban a mára ismer, a múltat faggatva a mai kérdésekre keresi a választ — saját lelkét szórja szét a történelmi alakok között, hogy rájuk nézve, önmagát ismerje jobban.

Ettől a belső magatartástól válik a külső történet oly izgalmas: az író kor- és önvizsgálata mindenkül hasonló folyamatokra készült. Nem vagyok a reformáció történetének részletes vagy elmélyült ismerője, de aligha tévedek, ha feltételezem, hogy Sütő a történelmi tények határain-lehetőségén belül dramatiszál: mindenesetre műve belső hittele erről grózi meg a laikust. S még ha lit vagy ott eltér is a történelmi események menetétől a saját története nagyobb hiteléért — e belső hittel még ott is hitelesíti történetileg azt, ami fikció. S mindez annak ellenére történik, hogy az író mindenképpen valamiféle historizmus bű-

vületében próbálna maradni: szembevetné, hogy számára a történelmi csak parafitt, csak saját problémái-vívódásai kivételéseknek a lehetősége.

Mi az hát, ami Kálvint és Szervét elentében, barátságában és ellenségességében nyilvánul? Ne siessük el a választ, mert Sütő sem egyszerűen válaszol e kérdésre; szinte ahány szín, annyi színbén játszik válasza is. S a csónkító-torzító választékoságok kioldásával annál könnyebb, mert az író varázslatos nyelvi erejének nem legkisebb erénye a hallatlanul pregnáns, hol jelszó-, hol közmondásszerű fogalmazás; mi sem lenne könnyebb, mint egyik vagy másik mondatát kiemelni, megtenni, „eszmiel mondanivalóval” s azért emelni az egzekbe vagy itélni el. Csak hogy az igazi műalkotás nem redukálható egyetlen mondatára (vagy jelenetére, vagy felvonására): csak egészében hordoz értelmet. S ebben az egész értelemben éppúgy benne foglaltatik az a tanulság, hogy az élménys elen közszen küzdök útjai azonnal szétválnak, amint külön vagy együtt hatalomhoz jutnak, mint az, hogy az abszolút hatalom gyakorlóit jobban félnék az ellenzékűktől, mint az ellenzékűktől: az utóbbi külső fenyegetéssel erősíti belől őket, míg az előbbi éppen belülről fenyeget, gyöngít — s így a külső erő keze játszhatik.

De ilyen értelemezést-magyarázatot még vagy fél tucatot lehetne felszámolni — ami mind igaz és igaztalan egyszerre, történetileg éppúgy, mint aktuális írói szándék szempontjából; ám mindez benne van s mindez — e sokféle jelentés és célzás, utalás — hozzájárul ahhoz, hogy a mű annyira lenyűgöző hatású legyen. Ha mégis egészében próbáljuk az értelmét keresni e drámának, beletudjuk azt, hogy valóban kalartikus hatású művel van dolgunk, akkor csak arra az eredményre juthatunk, hogy az író kezében mindvégig bíleg a mérleg nyelve, hol ide, hol oda hajlik, s megnyugodni még a függöny legördülte után se tud: szívét elhamvadót szívével dobog, aki életét áldozta a kurtálás, a gondolat szabadságáért — de esse Kálvinnak ad igazat, aki nemes és nemtelen eszközökkel, de hatatosan védte meg a reformációt, nemcsak a tant, de az intézményt is.

A színházi este dísztervével kezdem s mindeddig csak az írói műről szóltam. Mert a színházi este nem jöhetett volna létre e nagyszerű alkotás nélkül; de e darab gazdag szépségű; sem lennék képesek oly elragadtatottan felszámolni, ha a Madách Színház nem állna szolgálatában. S itt: különös szerepe van megint a rendezőnek, Adám Ottónak. Talán erdélyi származása, talán az íróval való generációs azonossága, talán a művészi alkati rokonsága, talán mindez s ki tudja, mi más még együtt tette — de ez a rendezése megint epochális alkotás a mai magyar színpadon.

Elsősorban azért, mert nem ő akar szerepelni, hanem az író s az író mondanivalót akarja maximális kibontakozáshoz jutlatni; mert a művészi alázat révén tud művésziileg felemagasztalódni. Puritán színpadképek, gyors színváltások, természetes mozgásmozgatók — a rendező látszólag eltűnik produkciója mögött. Hogy mekkora rendezői munka, az értelemzésnek, a hangsúlyok kiemelésének és visszafogásának, a ritmus helyes eltalálásának mennyi győtrelem, kísérlete és sikere búvik meg az előadás minden percében, arról elsősorban az alakítások, az összejáték beszél — s a néző számára is világosan az egyik legbravúrosabban megoldott szín, a harmadik felvonás „szószék”-színe, ahol a nagy karmesterek biztonságával szólaltatja meg, folytatja egymásba, vágja, sőt állítja szembe egymással a három hangzatot — mindig tiszta helyzetet teremtve, mindig világos ritmust diktálva, mindig mindenkinek meghagyva a maga játéktérét, s az összejátékban valószínű meg az egyéniség, az egyéniségek kibontakozását. Az egész rendezés, de ez a szín önmagában is olyan, hogy megérdemelné: tanítsák, mint a rendezői munka — az elrejtőzés és ezen át

megmutatkozás — dialektikájának szép példáját.

A rendezőt is dicséri a színészek kérélt munkája. Kálvin és Szervét alakítói, Sztankay István és Huszti Péter pályájuk kiemelkedő alkotásait adják ezen az estén. Nem lehet rangsorolni, melyik a jobb kettőjük közül: Huszti lobogása-c, győtrődésében, egyszerűségében, esendőségében megnyilatkozó nagysága, vagy Sztankay markánsága, aki szinte külsőségek nélkül tudja elénk állítani Kálvin kérelhetetlenségét, elvi szigorúságát, mely már-már embertelen — s ugyanakkor megmutatni mögötte az embert, aki győtrődésében, túlfeszítettségében, maganemkímélésében egy igaznak tudott ügyért áldozza magát — s ha kell, mindent és mindenkit. Manapság nem szokás Sztanyiszlavskijra hivatkozni — mégis azt hiszem, az ő igazi módszerének az igazi diadala az, ahogyan mindketten a teljes beleélés, azonosulás révén tudják az ábrázolt alakot megvalósítani s ezáltal kritizálni; egyszerre belébéjüni s távol tartani maguktól.

A rendezés, de a protagonisták sikerének is az a titka, hogy nem sztárok és figuránsok vannak a színpadon, hanem valóban együttes, amelyben kisebb s nagyobb szereplő egyaránt a helyén van. Ennek az is a következménye, hogy a kisebb szereplők java része is saját legjobb színvonalán jelenik meg az előadásban: Haumann Péter határozott körvonalú nyomozója, Mensáros László látszólag eszköztelen, de oly sokszínű és szellemesen megformált főinkvizitora csakúgy, mint a két kis nő szerepet alakító Csűrös Karola és Káldi Nóra. Talán csak Szécsi Ernő Farelje és Papp János Perrinje szintelenebb, mint a szerep s az ábrázolt történelmi alak.

A rendezőt, az író s a színészeket egyaránt jól segítik Szinte Gábor biztos érzékkel kialakított játékterei és díszletei — bár mintha a tanulószoba-börtön túlrészletezett hátsó fala nem lenne összhangban a többi szín, inkább jelzéses megoldásával: Miatlonszky Erzsébet korhú s ugyanakkor nem harsogó, sem pepecselő ruhái ugyanazt a célt szolgálják, mint az egész előadás: a lelkekre s a gondolatokra irányítják a figyelmet s nem a külsőségekre.